

SZIGETHY GÁBOR

Versfaragványok

„E versek főérdeke, hogy Katonától származnak, irodalmi becsük csekély” – írta Abafi Lajos 1880-ban Katona József verseinek első kiadásakor. Érdemben többet nem is mond nemzeti drámaírónk lírai életművéről; magyarázatok nélkül, pontatlanul, szöveghibásan, de közzéteszi mind a huszonnégy ránk maradt költeményt. Némely irodalomtörténész Abafinál megértőbben ítélkezik, van, aki a romantika korának jelentős irodalmi teljesítményét látja a drámaíró sajátos hangvételű költészetében, de a tudósok okoskodó ítéletével szemben Weöres Sándor érzékenysége, irodalomértése jobban eligazít Katona József lírai labirintusában. Régi magyar költői furcsaságokat egybegyűjtő antológiájában (*Három veréb hat szemmel*) az öntudatlan magyar góngorizmus megtestesülésének tartja Katona József *szertelen mesterkedéssel* megalkotott, és egy füzetbe kalligrafikus írással összerótt huszonnégy költeményét. Irodalmi csodabogárnak, amely a magyar szellem fejlődéstörténetének ma is megismerésre és töprengő olvasásra érdemes különlegessége. „Katona igazi góngorista, pedig tán sose hallott Góngoráról.”

Ma már csak irodalmi ínyencek olvasnak négyszáz éves Góngora verseket; a metaforák tengerében boldogan lubickoló, virtuóz spanyol formaművész a 19. század elején sem volt népszerű költő Hungáriában. De igaza van Weöres Sándornak: hasonlíthatunk valakire, akit nem is ismerünk.

Katona József versei 19. század eleji líránknak s az akkori hangulatnak, a mindennapi értelmiségi élet szellemi szikrázásainak, nyelvi mórifikálásainak, intellektuális módizásának nagyon pontos és sértetlen – mert korabeli kritikusok véleményétől nem korlátozott-alakított, és olvasók fitymálásától nem befolyásolt – kövületei. Drámaírónk költeményei igazi előzmények és értékelhető következmények nélküli lírai különködések a sokszínű magyar líra egészében, s ahogy eddig, ezután is jól megbújnak majd szellemi életünk valamelyik homályos, kevesektől bolygatott zugában.

Lehet, hogy csak azért jelent meg az elmúlt százhusz évben négy alkalommal is (1880., 1959., 1991. és 2001.) e huszonnégy költemény, mert nemzeti drámánk, a *Bánk bán* szerzője vetette papírra őket? Igaz, abban a néhány évben – 1815 és 1818 között –, amikor Berzsenyi Dániel már hallgatott és Vörösmarty Mihály még nem szólalt meg.

A zsákutcák hozzátartoznak a városszerkezethez: cél nélkül, de nem véletlenül jönnek létre – s a betévedőnek nem szabad meglepődnie, ha a zsákutcában sétálgatva azt tapasztalja: csak visszafelé van kiút a falaktól körülhatárolt, néha barátságos, néha barátságtalan utcabugyorból.

Katona József verseit olvasva az első pillanatokban úgy érzi az ember: zsákutcába tévedt. Aztán rá kell döbbennie: útvesztőben bolyong.

Kéziratosa verseskötetének első oldalán Martialis szavaival figyelmeztet a költő: *én azt szeretem, ha kevesek fülének tetszem.*

Kérdés: szeret-e a versolvasó a *kevesek* közé tartozni? Érték vagy különködés a többségtől harsányan különbözőzés?

Katona József versgyűjteménye *előversé*ben semmi jóval nem kecsegteti a költészetével ismerkedőket: „Gördülj Elmegyümölcs! bárha fanyar vagy is, / hisz’ már a Magyar elnyelni tanúlt fanyart.”

Olvasáshoz nem kifejezetten kedvcsináló ajánlás.

Elmegyümölcs – végtére is a vers az elme gyümölcse, de mert a költészetéről maga a költő állítja, hogy a lírai műben „szükségtelen a nyalka cikornya”, a Katona József verslabirintusára kíváncsi olvasó nem kell, hogy megriadjon a *nyalka cikornya* kifejezéstől, bármennyire is úgy érzi az előverset olvasva, hogy a kifejezés már önmagában *nyalka cikornya*.

„*Nyalka* – nyalánk, torkoskodó; rátarti, hetyke, egyszersmind csinosan felöltözött” – olvasom Ballagi Mór 1873-ban megjelent értelmező szótárában. A cikornya viszont „sallang, ízléstelen cifraság, különösen a beszédben és énekben.” A *sallang* – még egy csavar – Ballagi Mór szerint cifraság, cikornya az irányban vagy beszédben. Ha szétrobbantjuk hangulati elemeire Katona József jelzős szerkezetét, akkor a vers nem lehet csinosan felöltözött, sallangokkal felékesített, ízléstelen cifraság, azaz *nyalka cikornya*.

Hiszek Katona Józsefnek, hiszek Ballagi Mórnak.

De a *Vágy* című verset olvasva („*Vágyakodás!* Gyermeki bábok után kacsalodó képezet!”) nem tudom eldönteni, hogy a soha nem hallott, szótárakban föl nem lelhető szó: *kacsalodó*, vajon nyalka cikornya, ízléstelen cifraság vagy csinos sallang? A „Szerelmese enyhü oldala mellett / álmot urbikoló kis Gerlicehím” talán jobban tenné, ha *turbékolna*, mert akkor a gerlicenő (és az olvasó) is jobban értené, mit szeretne madárnyelven megvallani a gerlicehím (és a költő) hön imádott szerelmének.

Katona József szerint a szúnyog *dunnyog*. Ballagi Mór szerint másfélszáz éve ez a szó azt jelentette: *orrából beszél*. Próbálok elképzelni az orrából beszélő szúnyogot.

Homályos szemem függesztvén lombra

egy dombra

dölve hallgatom csak, mint dunnyog

a szúnyog.

Lehet, hogy igaza van Katona Józsefnek. *Lombra, dombra, dunnyog, szúnyog* – hatásosan rafinált, ritmusában finoman megbillenő rímsor, és a természet lágy ölen merengő költővel együtt töprenghetünk: vajon tud-e *orrából beszélni* a fülünk tövére szállt szúnyog, amelyet éppen most készülünk agyoncsapni. Irodalomtörténeti pillanat: Katona József előtt egyetlen magyar költőnek sem jutott eszébe azt állítani, hogy a poéták közelében álmittas nyári délutánokon orrukából beszélnek a szúnyogok. A csend pedig *tyütyüirekel*.

Az életerő kifagy: ott, hol az ékkel

beéjeledő halom oldala kékel,

tünődve egy elfeketült düledékkal

csak a siket estveli csend tyütyüirekel.

Ha az ember érdekes, feltűnő, eredeti, mindenkitől különböző akar lenni, olykor a mindennapi életben is hajlamos nyakatekert szófacsarásokra, szóviccek fabrikálására, nyelvtani szabályok látványos megsértésére, felrúgására. Posztmodern író, ha kicsit is ad magára, feltétlenül gyárt néhány többértelműen egyértelmű szót, eltorzított mondatszerkezetet, furcsán jelentészavaros kifejezést.

Nincs új a nap alatt: az első magyar „posztmodern” költő Katona József!
Mélabús naplementével körített (posztmodern) szerelmi bánat 1818-ban:

*csendes fájdalomam adózzon emlékednek,
ahányszor a napnak szikrái erednek
aludni a tengerbe.*

Kedvesünk tükörképe a patak vizében:

*Siet öszve a patakocska
habja, hogyha ezüstös arculatod förd
rezgő tetején.*

Szerelmünkért hullajtott, soha el nem múló irodalmi könnycsepp:

*Lányka, még most is ragyog a szememben
szíves emlékem keserűn tolongó
gyöngye...*

Rejtjelezett, keserű bejelentés versei méltatlan fogadtatásáról; nem sok olvasója lesz, és előljáróbeszéde sem fogja megmenteni költeményeit az olvasók fejbekölnítőan szigorú bírálatától:

*nem sok kémre találsz – s Úti Levéllel is
megkommant, kinek a balta kezébe’ vár.*

Vannak korszakok, amikor a vers ablak: a költő kitarja lelkét az égre.

Vannak korszakok, amikor a vers szárnyas ajtó: ég és föld, Isten és ember között oda-vissza sétál a poéta.

Vannak korszakok, amikor a vers kapu: a kettéhasadt falon át az utcára tódul a poézis.

Néha vakablak a költészet: elrejtí a világ elől menekülő, önmagában bujdosó költőt.

*Itt – hol éltem örömeit
minden bokron találám,
s a Teremtés kellemeit
egy kis hangyán csodálám.*

Kivételes pillanatokban a költészet már a halál előszobája. Egy *nyalka cikornya* nélküli verssor Katona József legutolsó verséből:

Elvált bennem az Élet a Tudástól.

Poéták néha a vakablakon át is látják az eget.